

Dr. Özlem Şarışen*, Dr. Deniz Çalışkan**

Öz

Çalışmamızda gözden geçirme çalışmaları doğrultusunda geleneksel hekimlik uygulamalarından bitkisel tıp uygulamalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Tüm dünyada sağlık hizmetlerinin yaklaşık %70 ya da %90'ı alternatif gelenekler ve uygulamalarla sağlanmaktadır. Ülkemizde genel yaygınlığı tam olarak bilinmemekle birlikte de pek çok geleneksel hekimlik uygulaması mevcuttur. Alternatif tedavilerin çoğu güvenirliliği ve etkililiği belirleyen bilimsel araştırmalarla desteklenmemektedir. Bitkisel tıp bitkileri kullanarak hastaları tedavi etmek yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. Bitkisel ürünler genellikle meme kanseri(%2), karaciğer hastalıkları(%21), HIV(%22), astım(%24) ve romatolojik bozuklukları(%26) da içeren kronik tıbbi durumları olan hastalar tarafından kullanılmaktadır. Pek çok kişi doğal olan tedavi yöntemlerinin zararsız olduğuna inanılmaktadır. Oysaki yakın zamanlı yayınlar, obezite gibi sorunlara çözüm yolları arayan hastalara sıklıkla başka zararlar vermek gibi, bitkisel ürünlerin yan etkilerinden kaynaklanan ciddi sonuçlara dikkat çekmiştir. Alman Federal İlaç ve Tıbbi Planlar Enstitüsü ve Amerikan Gıda ve İlaç Yönetimi'nden (FDA) gelen son uyarılarda, karaciğer nakline giden üç olgu ve ölümlerle sonuçlanan bir olguda kava bitkisi ve karaciğer hasarı arasında ilişki tanımlanmıştır. Yan etkiler bitkisel ürünlerin yanlış kullanımına, kontamine olmasına, diğer bitkiler ve ilaçlarla etkileşimine bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle dikkatli kullanılması gereken ürünlerdir. Ancak tüm dünyada bitkisel ürünler yasal alanda gıda katkısı olarak ele alındıkları, ilaç kabul edilmedikleri için ciddi bir kontrol ve denetime tabi tutulmamaktadırlar. Bu da var olan bitkisel ürünlerin daha da dikkatli ele alınmasını gerektirmektedir. Özellikle birinci basamakta hizmet veren sağlık ekibinin bitkilerle tedavi konusundaki yanlış bilgi ve inanışları bireye ve topluma yönelik sağlık eğitimleri ile değiştirmeleri son derece önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Alternatif tıp, fitoterapi, bitkisel ürünler, yan etki

Hekimlik; günümüzde koruyucu, tedavi edici ve esenlendirici uygulamaları içeren kanıta dayalı "Çağdaş Hekimlik" olarak tanımlanmaktadır. Bilimsel, teknolojik ve toplumsal gelişim süreçleri ve buna paralel olarak sağlık ve hastalık kavramının tarihsel gelişimi sırasıyla mistik, polifarmasi, etiyolojik tedavi geleneksel ve çağdaş hekimlik uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Halen

Abstract

Traditional medicine refers to health practices, approaches, and knowledge and beliefs incorporating plant, animal and mineral based medicines, spiritual therapies, manual techniques and exercises, applied singularly or in combination to treat, diagnose and prevent illnesses. In World, approximately 70-90% of health care was supplied with alternative and traditional application. Although the frequency of traditional medicine applications weren't known exactly, there were many traditional applications in our country. The effectiveness and reliability of many of the alternative-medicine applications were not supported with epidemiological studies. Herbal medicine is defined to treat patient with herbs. Herbal products were used patients who had breast cancer(12%), liver disease(21%), HIV(22%), asthma(24%) and romatoid disease (26%). Currently many studies were showed that herbal products were commonly used in obesity problem but appeared serious complications. Recent warnings from the German Federal Institute for Drugs and Medical Dvices and Food and Drug Administration describe an association between the popöler ferb kava and liver damage, including three cases leading to liver transplant and one case ending in death. Many of complications were occurred because of the wrong common used, contamination and herbs-drug interactions of herbal products. So these reasons, consumptions of herbal products very given attention by health professionals. But herbal products were recognized food additives, not to be drugs and weren't controlled and follow-up by governmental or nongovernmental instituton. In these cases, given more at tention present herbal products. Especially, health professionals tried to changed common incorrect belief of individual and community with education program for in primary health care.

Key Words: Alternative medicine, fitoterapia, herbal products, side effect.

günümüzde hekimlik uygulamalarının tarihsel gelişim süreçlerinin ilk dönemlerine ait izlere sık olarak rastlanmaktadır. Özellikle alternatif tıp (doğal, geleneksel tıp) ve uygulamaları bu gelişimsel dönemin pek çok farklı aşamalarını günümüze taşımaktadır (1). Bu gün kronik hastalıkların başlıca hastalık ve ölüm nedeni olması ve bu hastalıkların doğal seyri, pek çoğunda bilinen korunma ve tanı tedavi

yollarında tam başarı sağlanamaması gibi nedenlerle hem hastalar hem de sağlık profesyonelleri zaman zaman değişik arayışlara girmektedir. Yine sağlık hizmetlerine ulaşmadaki güçlükler de bu tür arayışları artırmaktadır.

Tüm bu nedenlerle, bu arayışların başında yer alan alternatif tıp uygulamalarından birisi olan "fitoterapi" bitkilerle tedavi konusu yapılan bilimsel araştırmaların ışığında ele alınması amaçlanmıştır.

Çok çeşitli terimlerle tanımlanan alternatif tıp (tamamlayıcı, bütüncü ve geleneksel olmayan) geleneksel tıpta yer almayan tedavi uygulamalarını içerir. Geleneksel tıp başlıca gelişen dünyanın tüm bölgelerinde ve endüstrileşmiş ülkelerde hızla yayılmaktadır.

Avrupa, Kuzey Amerika ve endüstrileşmiş diğer bölgelerde toplumun %50'den fazlası tamamlayıcı ya da alternatif tıp yöntemlerinden en az birini kullanmaktadır.

San Francisco, Londra ve Güney Afrika'da HIV/AIDS'li insanların %75'i geleneksel /alternatif tıbbi kullanmaktadır. 1995-2000 yılları arasında doğal tıbbi ilaçları alanlarla karşılaşan doktor sayısı hemen hemen iki katına çıkmıştır (2). Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde tıbbi uygulamaların büyük çoğunluğunun geleneksel olmasına karşın, tüm dünyada sağlık hizmetlerinin yaklaşık %70 ya da %90'ı alternatif gelenekler ve uygulamalarla sağlanmaktadır (3). Ülkemizde genel yaygınlığı tam olarak bilinmemekle birlikte de pek çok geleneksel hekimlik uygulaması mevcuttur (4).

Randomize kontrollü çalışmalardan elde edilen bilimsel kanıtlar yalnızca akupunktur kullanımı, bazı bitkisel ilaçlar ve bazı el terapileri için yeterince güçlüdür (2). Alternatif tedavilerin çoğu güvenilirliği ve etkililiği belirleyen bilimsel araştırmalarla desteklenmemektedir. Tıbbi bitkiler ve diğer bazı uygulamaların etkinlik ve güvenilirliğini belirleyebilmek için başka araştırmalara gereksinim vardır. Bazı alternatif tedavi tipleri şunlardır; akupunktur, aromaterapi, şiropratik, folk tıp, bitkisel tıp ve homeopati (3).

Tarihçe: Bitkileri kullanarak hastaları tedavi etme yaklaşımı olarak açıklanabilen "fitoterapi" teriminin ilk kez 1870-1953 yılları arasında yaşamış Fransız hekimi Henri Lenclerc tarafından La Presse Medical adlı dergide kullanıldığı iddia edilmiştir. Oysa, bu tarihten

çok önceleri bitkilerin sağlığı korumak ya da geri kazanmak için tarihin her döneminde, her toplum tarafından kullanıldığını görmekteyiz (5).

Bu konuda ilk yazılı belge olan M.Ö. 3000 yıllarına ait Ninova tabletleri, Mezopotamya'da kurulan Sümer, Akat, Asur medeniyetlerinde bitkisel ve hayvansal ilaçlarla tedavilerin mevcut olduğunu kanıtlamaktadır. M.Ö. 2500 yıllarında Çin tıbbıyla paralel bir gelişme içinde olan Hint tıbbının önemli temsilcilerinden Rig Veda, eserlerinde bine yakın şifalı bitkiden bahsetmiştir. Yunan tıbbının önemli adlarından Eskulap ve modern tıbbın temeli olarak kabul edilen Hipokrat kitaplarında 400'e yakın bitkisel ürünü anlatmıştır. İslam uygarlığı döneminde, yirmiyeye yakın şifalı bitkiden bahseden bir kopyası Orhan Gazi kütüphanesi'nde bulunan Kitab-al Saydalafi al Tıp adlı kitabın yazarı Ebu Reyhan, 1650'li yıllara kadar referans kitap olarak kabul edilen 800 hayvansal ve bitkisel tedaviden bahseden "Tıp Kanunu" adlı eseri yazan İbn-i Sina ve Al Gafini bitkisel tıp konusunda önemli eserlere imza atmışlardır (5).

Günümüzde fitoterapi: 19.-20. yüzyıllarda kimya ve biyokimya bilimlerindeki gelişmeler ilaç sanayisine büyük bir ivme kazandırmış, bu sayede etkinlik, zararsızlık ve kalite prensipleri benimsenerek analitik, toksikolojik, farmakolojik ve klinik çalışmalar sonucu, laboratuvarlarda tıbbın gereksinimlerine yanıt veren pek çok ilaç geliştirilmiştir. Mevcut ilaçların 1/4'i bitkisel kökenlidir ve bunların bir çoğunda bitkiden elde edilmek istenen etken madde, laboratuvar ortamında kopya edilmektedir. Son yıllarda sentetik ilaçlarla meydana gelebilen ciddi yan etkilerin yol açtığı medikal ve ekonomik sorunlar, "yaratıcıları" arasında uluslar arası ilaç sanayinin de yer aldığı, endüstrileşmiş ülkelerdeki çevre kirliliğinin güçlendirdiği ekolojik yaklaşımlar ve hareketler, küratif tedavileri henüz mümkün olmayan bir çok kronik hastalığın oluşturduğu tehdit ve doğallığın her zaman etkili ve yan etkiden arınmış olduğu düşüncesi gibi bir çok etmene bağlı olarak bitkisel tedavi yeniden popüler duruma gelmiştir. 1997 yılında ABD'nde bitkisel ilaçların satışının bir önceki yıla göre %59'luk bir artış göstermiş olması, hastaların %3-5'lik bir bölümünün temel tedavi olarak yalnızca bitkisel tedavi alıyor olması, bu

tedaviler için yalnız Amerika'da yılda 3,24 milyar dolar, İngiltere'de 40 milyon sterlin harcanması, Dünya Sağlık Örgütü'nün insanların %80'inin doğal tedaviye inandığını açıklaması bu popüleritenin iyi bir göstergesidir (5). Halen bitkisel ilaçlara gönül veren bir çok hasta bitkisel ilacını, aktardan aldığı bitkiden ya da bitki parçalarından kendi mutfağında hazırlar ve genelde doktora ya da diğer bir uzmana danışmadan kullanır. Diğer yandan, sentetik ilaç üretimi kalitesinde ve standartlar temelinde bitkisel ilaç üreten firmaların sayısı da giderek artmaktadır. Bitkisel ürünler genellikle meme kanseri (%12), karaciğer hastalıkları (%21), HIV (%22), astım (%24) ve romatolojik bozuklukları (%26) da içeren kronik tıbbi durumları olan hastalar tarafından kullanılmaktadır (6). 1998'de en çok satan yedi bitkisel ilaç ginkgo (mabed ağacı, büyük Amerikan marketlerindeki perakende satış tutarı 150 milyon dolar, ki bu bir önceki yıla göre %67 artmış), St John's wort (*hypericum perforatum*=sarı kantaron, 140 milyon dolar, %190), *ginseng* (96 milyon dolar, %11), garlic (sarımsak, 84 milyon dolar; %17), echinacea (kirpi otu, 70 milyon dolar, %42), saw palmetto (32 milyon dolar, %74) ve kava (17 milyon dolar, %46) (7). Buna karşın Alman Federal İlaç ve Tıbbi Planlar Enstitüsü ve Amerikan Gıda ve İlaç Yönetimi'nden (FDA) gelen son uyarılarda, karaciğer nakline giden üç olgu ve ölümle sonuçlanan bir olguda kava bitkisi ve karaciğer hasarı arasında ilişki tanımlanmıştır (6).

Bu noktada temel sorun milyonlarca insanın bitkilere bu kadar rahatça güvenmesidir ve bu güven sonucu bilinçsiz yaygın kullanım, toplum sağlığını tehlikeye atacak pek çok soruna yol açabilir. Bitkisel ürünler doğal oldukları için sıklıkla güvenli olarak algılanır. Doğal olan her zaman güvenli olan demek değildir. Bitkisel tedavi uzmanlarına (*herbalistler*) göre saflaştırılmamış bitkinin kullanımı, bitkiyi oluşturan maddelerin birbirini nötralize etmesi sebebiyle yan etki olasılığını azaltmaktadır. Pek çok bitki yüksek derecede toksiktir ve diğer tamamlayıcı tedavi yöntemleri içinde fitoterapi yan etki ve toksisite yönünden çok daha fazla risk taşır. Bitkiler potent biyoaktif maddeler içerir. Farmasötik ilaçların hemen hemen üçte biri bitkilerden elde edilmiştir. Bitkisel ürünlerin

kullanımından kaynaklanan çok tehlikeli ve öldürücü yan etkiler rapor edilmiştir. Bu yan etkiler birkaç farklı mekanizmaya bağlı olabilir. Örneğin; bitkinin doğrudan toksik etkileri, alerjik reaksiyonlar, kontaminasyona bağlı etkiler, ilaç ve diğer bitkilerle olan etkileşimler. Bazı çalışmalar mevcut bitkisel ürünlerin içerdikleri çeşitli aktif markerların miktarlarına bağlı olarak değiştiklerini göstermiştir. Örneğin, varolan 25 ginseng ürün analizi, biyolojik aktiviteye sahip olduğu sanılan iki maddenin -ginsenosides ve eleutherosides-konsantrasyonunun 15'den 200 kata kadar değişkenlik gösterdiğini saptamıştır (6). Yapılan bir araştırmada, Kuzey Amerika'da bitkilerden zehirlenenlerin sayısının hayvanlar tarafından yaralananlardan daha çok olduğu ortaya konmuştur. Amerika'da Ulusal Kanser Enstitüsü tarafından, kanserde etkili tedaviyi bulmak için yapılan araştırmalarda son 10 yılda incelenen 53.000 maddenin 37.500'ü ünün bitki (36.000 tanesi kara, 1500 tanesi deniz bitkisi) olması, 1983-1993 yılları arasında tanımlanan ilaçların %40'ının bitkilerden köken alması ve bunların Amerika'da reçete edilen ilaçların %50'sini oluşturması, Almanya'da 7. en çok satan reçeteli ilacın lisanslı *Hypericum Perforatum* preparatı olması tıp çevrelerinin, her ne kadar fitoterapiyi alternatif tıp metotları içinde kabul etseler de, bitkisel 'şifaya' inandıklarını göstermektedir (5). Çin'de geleneksel bitkisel preparatlar toplam tıbbi tüketimin %30-50'sini oluşturmaktadır (2). Bununla birlikte bitkisel ürünlerin varolan çok geniş etkilerini destekleyen randomize kontrollü çalışmalardan elde edilen kanıtlar sınırlıdır. 2001'de ABD'de en yaygın kullanılan 10 şifalı bitki kirpi otu, sarımsak, mabed ağacı, saw palmetto, ginseng, grape seed ekstrakt (üzüm çekirdeği özü), yeşil çay (*green tea*), sarı kantaron, yaban mersini (*bilberry*) ve aloe (*aloe vera*)'dır. Sistematik bir derlemede yalnızca dört bitkinin etkisine ait istatistiksel olarak anlamlı kanıtlar bulunmuştur. Bunlar; sarımsak, mabedağacı, saw palmetto ve sarı kantaronudur. Yaygın olarak kullanılan 10 bitkiden geriye kalan altısının etkilerine dair kanıtlar çok sınırlıdır. Sistematik derlemeler ginseng ve aloe veranın hiçbir durumun tedavisinde etkili olduğunu gösteren kanıtlar bulamamıştır. Benzer biçimde, geriye kalan üç bitkinin -üzüm çekirdeği özü, yeşil çay ve

yaban mersini- etkisini değerlendirmeye yetecek kanıtlar çok sınırlıdır. Ve bu ürünlere ait derlemeler yayımlanmamıştır. Menopozal belirtilerin tedavisinde kullanılan bitkiler, en çok kullanılan 10 bitki arasında yer almamasına karşın hormon replasman tedavisinin faydalarının sorgulanmasıyla bunlar popülerite kazanmaya başlamışlardır. Menopoz belirtilerinde bitkisel terapiye ilişkin yakın zamanlı bir sistematik derlemede yalnızca black cohosh (tahta biti otu) adlı bir bitkinin flashing için etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Teşhise dayalı dört randomize kontrollü çalışmadan üçü bu bitkiyi yararlı bulmuştur. Altı aydan uzun süren klinik çalışma yoktur ve araştırmacılar tahta biti otunun uzun dönem kullanımında endometriyum ya da meme stimülasyonuna neden olabileceği konusunda kaygılanmışlardır. Yaygın olarak kullanılan bu 10 bitki için varolan kanıtlar kısıtlıdır. Buna karşın ABD'nde tahminen 20 bin bitkisel ürün vardır. Bu durum Çin'de de daha iyi değildir. Solunum yolu hastalıklarında bitkilerin kullanımına ilişkin yakın zamanlı bir derleme vardır, ancak destekleyici etkileri olduğuna dair kanıtlar çok sınırlıdır. Geleneksel Çin Tıbbi Dergisinde (*Traditional Chinese Medicine Journal*) yayımlanan randomize kontrollü çalışmalardan oluşan bir derleme, çalışmaların çok büyük bir bölümünde çok sayıda yöntem bilimsel hatalar saptanmıştır. Tamamlayıcı ve alternatif tıbbi terapilerin etkisini inceleyen bir diğer derleme bu alanda çok sayıda düşük kalitede randomize kontrollü çalışma olduğu sonucuna varmıştır (6).

Yakın tarihli bazı yayınlar, obezite gibi sorunlara çözüm yolları arayan hastalarda bitkisel ürünlerin yan etkilerinden kaynaklanan ciddi sonuçlara dikkat çekmiştir. Aristolochia fangchi bitkisini içeren kilo kaybettirici bitkisel bir ürünün alımını takiben Çin bitki nefropatisi gelişen 104 kadından oluşan bir olgu serisi tanımlanmıştır. Çalışma bu bitkinin yalnız nefrotoksik olmayıp, 43 hastada son evre böbrek hastalığına yol açtığını, ayrıca potent karsinojen olduğunu göstermiştir (6). Benzer bir örnek, Belçika'da en az 70 kişinin zayıflamak için sakıncalı bitki türlerinden yapılmış bitkisel bir preparatı kullanmasını takiben oluşan interstisyel böbrek fibrozisi sonucu diyaliz ya da böbrek nakline gereksinim duyulmuştur (2). Bir başka olgu

serisinde *yohimbine* ek olarak *norefedrin*, sodyum usniate, kafein ve 3,5-diodotironin içeren bir ek besin kullanan yedi hasta tespit edilmiştir. Tüm hastalarda üç ay içinde akut hepatotoksisite gelişmiş ve hepsi bu ürünü bıraktıktan sonra kendiliğinden iyileşmiştir. Son zamanlarda yapılmış bir derlemede, 13 kalıcı sakatlık olgusu ve 10 ölüm olgusunun dahil olduğu 140 olgunun %31'inin kesinlikle ya da muhtemelen efedra bitkisinin kullanımına bağlı olduğu bulunmuştur (6).

Yan etkiler bitkisel ürünlerdeki kontaminasyonlara bağlı olarak da oluşabilir. 260 adet Asya patentli ilacı ele alan bir derlemede istenen etkiyi ortaya çıkarabilmek üzere maksatlı ve illegal olarak kurşun, civa ve arsenik gibi ağır metalleri %25 oranında, diğer bildirilmeyen farmasötikleri ise %7 oranında içeren bitkilerin saptandığı bildirilmiştir. Prostat kanseri tedavisinde ilk kez umut verdiğine inanılan, PC-SPES adlı yaygın bitkisel bir ilacın! warfarin, etinil östradiol, indometazin ve dietilstilbestrol gibi sentetik ilaçlardan değişik miktarlarda içerdiği tespit edilmiştir. Bu durum bitkinin gerçekten antikanser etkilerinin olup olmadığını araştırmayı zorlaştırmaktadır (6).

Bitkiler birbirleriyle ve ilaçlarla etkileşim içinde olabilir. Bitki-ilaç etkileşimine ait kuşku raporlarına dayanarak ortaya atılmıştır. Bitki-ilaç etkileşimleri birkaç çalışmayla incelenmiş ve bitkisel ürünlerle ilaçların birlikte reçete edilmesinin getirdiği risklerin büyük oranda bilinmediği farkedilmiştir. ABD'ndeki yetişkinlerin %16'sının reçete edilen ilaçlarla birlikte bir bitki ya da katkı maddesi kullandığı rapor edilmiştir. Bunun önemli bir potansiyel halk sağlığı sorunu olduğu açıktır. Son zamanlarda yapılmış bitki-ilaç etkileşimini konu alan yayınlardan hazırlanan bir derlemede sarı kantaron, mabed ağacı, ginseng, sarımsak ve kava ile etkileşim olduğuna dair kanıtlar bulunmuştur (Tablo 1).

Benzer biçimde, perioperatif dönemde bitkisel ilaç kullanımına ait bir inceleme birkaç bitkinin ameliyatlarda yaygın olarak kullanılan anestezipler ve diğer ilaçlarla potansiyel etkileşime sahip olduğunu belirledi. Özellikle sarımsak (*garlic*), mabedağacı (*G. biloba*) ve ginseng (-g ile başlayanlar) ameliyat boyunca kanama riskini artırabilir. Kava (biber) ve kediotu (*valerian*) anesteziplerin sedatif

Tablo 1. Yaygın olarak kullanılan bitkiler ve yayımlanmış bitki-ilaç etkileşimleri *(6)

Bitki	İlaç	Etkileşim
Sarımsak (Garlic)	Warfarin	Kanama, INR artışı
	Klorpropamid	Hipoglisemi
Mabedağacı (G. biloba)	Warfarin	Kanama
	Aspirin	Kanama
Ginseng	Tiazid diüretik	Kan basıncı artışı
	Trazodon	Sedasyon artışı
	Warfarin	INR azalması
	Fenelzin	İnsomnia, baş ağrısı, ürkeklik, mani
	Alprazolam	Sedasyon
Kava Sarı kantaron (St John's wort)	Amitriptilin	Plazma yoğunluğunda azalma
	Siklosporin	Plazma yoğunluğunda azalma
	Digoksin	Plazma yoğunluğunda azalma
	İndinavir	Plazma yoğunluğunda azalma
	Nefazodon	Santral serotonin artış belirtileri
	Oral kontraseptif	Menstrüel kanama değişiklikleri
	Paroksetin	Santral serotonin artış belirtileri
	Fenprokomon	Plazma yoğunluğunda azalma
	Sertralin	Santral serotonin artış belirtileri
	Teofilin	Plazma yoğunluğunda azalma
Warfarin	INR azalması	

*Bitki - ilaç etkileşimleri son zamanlarda yayımlanmış sistematik derlemelerden seçilmiştir.

etkisini artırabilir. Sarı kantaron için pek çok ilaç etkileşimi rapor edilmiştir. Efedra kardiyovasküler hadise riskini artırabilen sempatomimetik aktiviteye sahiptir (6). Bitki-ilaç etkileşimleri gerçektir ve insan sağlığını ciddi biçimde tehdit edebilir.

Bitkisel İlaçlarla İlgili Yasal Durum: Tıbbi bitkiler yalnızca terapötik ajan gibi doğrudan kullanıldığında değil, farmakolojik araştırmalar ve ilaç geliştirme için önemlidir. Yüzyıllardır bitkisel ilaçlar kullanılmasına karşın nispeten az sayıda bitki türü için gerekli tıbbi çalışmalar yapılmıştır. Güvenirlilik ve etkinlik verileri çok az sayıda bitki, bunların özleri ve aktif içerikleri için elde edilebilir. Yasal durum ülkeden ülkeye değişiklik gösterir (8). Ancak unutulmamalıdır ki bir maddenin ilaç olarak kabul edilebilmesi ve ruhsatlandırılabilmesi için geçmesi gereken pek çok bilimsel araştırma süreci bulunmaktadır.

Dünya Sağlık Meclisi (World Health Assembly) hala gelişmiş bir çok ülkede geleneksel tıbbı toplumun büyük bölümü tarafından bel bağlanması ve geleneksel uygulamaları kullananlar ile sunulan işgücünün birincil sağlık hizmetleri için önemli bir potansiyel kaynak olduğu gerçeğine dikkat çekilmesine dair kararları benimsedi. 1978 Alma-Ata Bildirisi'nde ulusal ilaç politikaları ve düzenlemeleri içerisine denemiş geleneksel şifa verici yöntemlerin dahil edilmesi tavsiye edildi (8). 2002 Mart ayında Bitkisel İlaçların

Uyumu için Batı Pasifik Bölgesel Forumu başladığından beri, Avustralya, Çin, Hong Kong (Çin), Japonya, Kore Cumhuriyeti, Singapur ve Vietnam'daki ilaç düzenleyici otoriteler, bitkisel ilaçlarla ilgili işbirliğini güçlendirmeyi amaçlayan bu forumu uygulamaktadır. Forumun rolü, bitkisel ilacın güvenirlilik, etkinlik ve kalitesiyle ilgili teknik konularda ortak alanları belirlemek ve geliştirmektir. Uzman gruplar

- 1- Terminoloji,
- 2- Monografin test metodları,
- 3- Kimyasal referans standartlar ve tıbbi bitki materyalleri hakkında referans,
- 4- Analitik olarak geçerlilik yöntemlerinin listesi ve
- 5- Bitkisel ilaçların kontaminasyonuna ait genel testlerle ilgili bilgi konularında yeni düzenlemeler yapmışlardır (9).

ABD'nde bitkiler gıda katkı maddeleri olarak ele alınmakta ve 1994'de Dietary Supplement Health and Education Act (DSHEA) tarafından belirtilen düzenlemeye tabi tutulmaktadır. ABD'nde bitkisel ürünler için etki saptama, güvenlik, pazarlama sonrası izleme dönemlerinde geçerli süreç farmasötik ilaçlardan çok farklı ve serbest bir yapıya sahiptir (6).

Dünyadaki 70 ülkede bitkisel ilaçlar için ulusal düzenlemeler yapılmıştır, ancak tıbbi bitkilerin yasal kontrolü varolan yapısal model etrafında geliştirilememiştir. Bu, bitkisel ürün

ya da bitkilerin farklı ülkelerde farklı tanımlanması ve izin, dağıtım, imali ve ticaretine gelindiğinde zıt yaklaşımları benimsemelerinden kaynaklanır. Çin, Kore Cumhuriyeti ve Vietnam geleneksel tıbbi kendi sağlık sistemlerine tümüyle entegre etmişlerdir (2).

Bitkisel İlaçlarla İlgili Ülkemizde Yasal

Durum: 27 Mayıs 2004 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5179 numaralı "Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun" ile Türkiye'de süpermarket ve aktarlarda satılan bitkisel ilaçlar artık yalnızca eczanelerde satılacak. Bu preparatların ruhsatlandırılması, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nda Sağlık Bakanlığı (SB)'na devredildi. SB İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü, diğer ilaçlarla ilgili yönetmelik, genelge ve denetimleri bu ilaçlar için de uygulayacak (10).

Sonuç olarak bitkilerle tedavi, tüm dünyada ve ülkemizde yaygın olarak kullanılması ancak bilinenin-inanılanın aksine pek çok sağlık sorununa da yol açabilmesi nedeniyle sağlık profesyonellerinin üzerinde önemle durması gereken bir konudur. Pek çok kişi ismini dahi bilmediği bitki karışımları satın alabilmekte ve gelişi güzel dozlarda kullanabilmektedir. Ülkemizde bireylerin sağlığa ilgili konularda bilgi düzeyleri eğitimli gruplarda bile oldukça düşüktür. Bu nedenle, halka yönelik sağlık eğitimindeki yeri ve önemi göz önünde bulundurulduğunda, bunlara ek olarak sağlık sorunu ile karşılaştığında bireylerin ilk başvuru yeri olan birinci basamak çalışanlarının bu konuda daha da duyarlı olması beklenmektedir. Bu noktada; öncelikle bireylerin sağlık ve hastalık kavramlarına bakışı, hastalıklara karşı tutum ve davranışları, hangi durumlarda ve hangi sağlık kurumlarına başvurdukları bilinmelidir. Ayrıca hangi geleneksel tedavi yaklaşımlarının bilindiği ve

uygulandığı da kayıt edilmelidir. İkinci aşamada ise konu ile ilgili (özellikle yukarıda belirtilen bitkisel tedavi yöntemleri konusundaki, bitkisel ise iyidir, zararı yoktur vb.) yanlış inanışların doğru bilgilerle değiştirilmesi süreci başlatılmalıdır. Bu aşamada sağlık hizmeti sunan ekibin birlikte hareket etmeli, toplumun katkı ve katılımını da sağlamalıdır. Üçüncü ve son aşamada ise bu müdahalenin tutum ve davranışlara olan etkisi ölçülmelidir. Unutulmamalıdır ki geleneksel yaygın yanlış uygulamaların değiştirilmesi yasal- ekonomik- toplumsal olarak desteklenebilir ise zaman içerisinde etkin-sistemik-sürekli eğitimler ile değiştirilebilir.

İletişim: Dr. Deniz Çalışkan

E-posta: Deniz.Caliskan@medicine.ankara.edu.tr

Kaynaklar

- 1- Akdur R, Çöl M, Işık A, İdil A, Durmuşoğlu M, Tunçbilek A. Halk Sağlığı. I.Baskı, Ankara. A.Ü.T.F. Antip A.Ş. Yayınları 1998; 3-13
- 2- Traditional Medicine. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs134/en/>
- 3- www.turyay.com.tr/HS/jhs_vol280_no18htm
- 4- Polat H. Sivas Ulaştta Halk Hekimliği Uygulamaları. Ürün Yayınları,1995, Ankara
- 5- [www.saglik.tr.net/genel saglik bitkilerle tedavi.shtml](http://www.saglik.tr.net/genel_saglik_bitkilerle_tedavi.shtml)
- 6- Stephen Bent, MD, Richard Ko, PharmD, Phd. Commonly Used Herbal Medicines in the United States: A ReviewThe American Journal Of Medicine, 2004 April, vol 116, 478-485
- 7- Angelo A. Izzo, Edzad Ernst. Interactions Between Herbal Medicines and Prescribed Drugs. Drugs 2001; 61 (15): 2163-2175
- 8- The WHO Traditional Medicine Programme, Regulatory Situation of Herbal Medicines, A worldwide Review, sf:1-4
- 9- [www.wpro.who.int/pdf/rcm55/rd/12 hpt 2.pdf](http://www.wpro.who.int/pdf/rcm55/rd/12_hpt2.pdf)
- 10- [www.saglikplatformu.com/haberler /ayrinti.asp?HaberNo=792.](http://www.saglikplatformu.com/haberler/ayrinti.asp?HaberNo=792)

STED Okuyucu Danışma Kurulu'nda Yer Almak İster misiniz?

Lütfen bize Dergi ile ilgili değerlendirmelerinizi yazınız. Bundan sonraki sayılar sizin de katkınızla oluşsun. Sizden gelecek her türlü katkı, öneri ve eleştiri bizim için çok önemli... İletişim kolaylığı için açık adresinizi, telefon numaralarınızı ve varsa elektronik posta adresinizi eklemeyi unutmayınız.